

Vendelin Jankovič igen hasznos és számba is tanulságos, sok magyar szerzőtől is származó bibliográfiát állított össze a kötet végén (461–483.). Igen szépek a kiadvány XV–XVII. századi illusztrációi, a tanulmányok szövegéhez illeszkednek, s

szemléletessé teszik a kor levegőjét, főleg — minden kommentár nélkül — azt, amit több nép egymás mellett éléséről e bírálattunkban is elmondottunk.

Sziklay László

UMANISTUL NICOLAUS OLAHUS (NICOLAIE ROMÂNUL) 1493—1568

Texte alese. Studiu introductiv și note I. S. Firu, Corneliu Albu. București, 1968. Editura Științifică. 278 p.

Száz év híján kerek félezer évnek kellett eltelténie ahhoz, hogy Oláh Miklós latin nyelvű műveiből, ha nem is a teljes, de legalább *representatív terjedelmű* anyagmennyiség kerüljön lefordításra. A román nyelvű kiadás, mely Oláh halálának 400. évfordulójára jelent meg, ez *utóbbi* céllal készült, így az úttörés érdeme mindenestre az övé. A pontosan 100 lapnyi bevezetést (11–111.) terjedelmes szövegválogatás követi (115–234.), majd a kötet több részből álló függelékkel zárul. Az első életrajzi kronológiát nyújt (237–241.), a második a levelezőtársak neveit sorolja fel lexikális jellemzéssel (242–243.), a harmadik Oláh nemesi oklevelét közli 1548-ból (244–249.), míg az utolsó a tanulmány jegyzeteit tartalmazza, valamint egy önálló Oláh-bibliográfiát (253–269.). Ezt követi végül egy francia nyelvű kivonat (270–276.).

A kötet szerkesztői a teljes írói arcél bemutatására törekedve válogattak a két történeti monográfia (*Hungaria, Athila*) fejezeteiből, a versekből és a levelekből, helyesen vonva meg annak a térénumnak határát, amely Oláh irodalmi munkálkodásának maradványait foglalja magában. Ennek ellenére engedményeket tettek a hazai olvasókörzés számára: természetesen az érdeklődésének és főleg az erdélyi vonatkozású szövegrészeket fordították le. Igaz, hogy Oláh ezekben a részletekben is mesteri tollal jellemzi az ország földrajzi szépségeit, néprajzi érdekességeit és társadalmi viszonyait, de a teljesség kedvéért érdemes lett volna olyan művészeti nevezetesség leírását is kötetbe iktatni, mint pl. Mátyás király visegrádi nyaralójának bemutatása. A versek válogatása igen jónak mondható, a román műfordítások révén érvényesül Oláh költészetének tarka színekben pompázó változatos tematikája, egyes verstehnikájának érzékeltetése, így az olvasó valóban fogalmat alkothat magának a humanista diplomata-író mindenre érzékenyen reagáló poétai lelkületéről.

A kötet legnagyobb újdonsága a levélanyag szerepeltetése. I. S. Firu és Corneliu Albu házagpótló vállalkozásba kezdett, mikor bősé-

ges válogatásban olvasóközönség elé vitte Oláh leveleskönyvének számos darabját. Ez az opuszként tekintendő episztolárium a humanista levélműfaj kései hajtásának legértékesebb darabja, egyszerre szépirodalmi alkotás és történeti értékű forrásszöveg. Jelentőségét csak növeli, hogy benne található az Erazmussal folytatott levelezés is, mely több mint országos, föltétlenül nemzetközi érdekű. A kötet szerkesztői helyes érzékkel irányították rá a figyelmet e becses dokumentumokra, mikor a levelezést két részre bontották könyvükben: míg az egyik kizárólag Erazmus és Oláh levélváltását tartalmazza (151–192.), addig a másik hozza a vegyes leveleket (193–234.).

Bár kétségtelen, hogy Oláh kiváló historiográfus is volt — főleg Magyarországról szóló munkája (*Hungaria*) kerekedett klasszikus szépségű leírássá —, mégis prózairói tevékenységének csúcspontja az általa összeállított leveleskönyv, a cicerói reminiscenciákról valló *Epistolae familiares* kivánkozók inkább. Minden egyes darabja távol idegenben, jórészt brüsszeli éveiben íródott és ez a körülmény alapvetően megadta episztoláinak alaphangját: az elfojthatatlanul feltörő honvágy hangoztatását. Talán ezért is figyelte oly feszülten, mi történetik hazájában, talán ezért is volt számára olyan fontos minden egyes szál, ami pátriájához fűzte. Mindent tudott és mindenről akart is tudni, ami Erdélyben, vagy más országrészben történt. Nem válogatta, ki csatlakozott János királyhoz, vagy ki maradt Ferdinánd hűségén: személyes jóbarátait csak úgy, mint politikai ellenfeleit a mindenkinek kijáró humanista nyájassággal kereste fel leveleiben.

A vele kapcsolatban állók száma nagy, a skála túlmutat az országhatárokon is. Sikerül egy táborba gyűjtenie mind a magyarországi írókat, költőket, közéleti személyiségeket, mind a külföldi politikusokat, egyházi férfiakat, nevezetesen a pápai diplomátokat, lengyel, német, olasz, svájci és holland tudósokat. Oláh ezekkel legtöbbször csak udvariasságból vált levelet, van egy

állandó réteg azonban, akikkel kapcsolata korántsem formális. Caspar Ursinus Veliussal történelmi adatokat közöl a mohácsi csatáról (a kötet ezt a levelet közli ugyan, de bizonyára farsztó felsorolás-jellege miatt e részletet mellőzi), Paulus Jovius pedig nagyrészt tőle kapta mindazokat a magyar vonatkozású adatokat, melyeket történelmi könyveibe beledolgozott. Még érdekesebbek azok a levelek, melyeket Oláh szűkebb brüsszeli levelező partnereivel, Petrus Nanniussal és Franciscus Craneveldiussal vált, ezekben ugyanis egymás irodalmi munkáit bírálják meg és ha óvatos hangnemben is, de valószínűleg kritikai fórummá változtatják írásban folytatott eszmecsereiket.

Akármiilyen sokfelé ágazott is Oláh Miklós levelezési köre, az előkelő névsorból senki sem vonja magára jobban a figyelmet, mint Rotterdami Erazmusé. Aki barátjának mondhatta a humanista literátorvilág ünnepeit fejedelmét, az joggal érezhette magát a kor szellemi műveltségének élvonalában. Oláh ezek közé tartozott, ezért helyes volt külön csokorba kötni kettejük levelezését a kötetben belül. Igaz, Oláh nem íróként, hanem kultúrdiplomata minőségben vette fel Erazmussal a kapcsolatot, amikor a Mária özvegy királynéhez eljuttatott *De vidua Christiana* c. vígasztaló könyvecske visszhangjáról értesítette annak világhírű szerzőjét, és az is igaz, hogy soha a későbbiek folyamán nem terelték a szót irodalmi kérdésekre, mégis, mindezek ellenére Erazmus bizalma csak fokozódott az ismeretlenségből felbukkant királyi titkár, a névtelenségből előjött levelezőtárs iránt. Olyannyira, hogy végül még bizalmas leveleket is váltottak, szövegük végén efféle feliratokkal: „Ne mutasd másnak!”, vagy: „Olvasás után elégetendő!”

Itt vetődik fel mindjárt az első kérdés: hogyan találta meg Oláh a közös nyelvet Erazmussal ilyen körülmények között? Talán nem tévedünk, ha száműzetésük kényszerű sanyarúságaira, elhagyott hazájuk után mindkettejükben élő kölcsönös nosztalgiajukra gondolunk. A levelek azt látszanak bizonyítani, hogy Oláh valóban ezekkel a kérdésekkel tudta melegsívű barátjává avatni a mindenkit óvatos bizalmatlansággal fogadó Erazmust. Ami csak tovább növelhette a bizalmat Oláh iránt, az, hogy nemcsak a retorikus szép szavak, hanem a tettek embere is volt. Miközben erazmista meggyőződését nyíltan megvallva fíradhatatlanul dolgozott Erazmus hazatérésének előkészítésén, megnyerve az ügynek Mária királynén kívül V. Károly császárt is, épp akkor kellett elhagynia Henckel Jánosnak a brüsszeli királyi udvart erazmista-lutheránus híre miatt. Oláh köze-

ledése Erazmushoz, a kezdeményező lépések sikeres megválasztása és a látványos tettek mögött meghúzódó erkölcsi alap következtében tehát sikeres volt.

További kérdés lehet még: mi tette tartóssá ezt a barátságot, ha Oláh — bizonyos tapintatból — kerülte a kényes elvi kérdéseket (Erazmus viszonyát a pápához, Lutherhez stb.) s ugyanakkor nem tett fel neki irodalmi műhelykérdéseket sem? Úgy véljük, erre nem egy levél, hanem az egész levelezés ad választ: Oláh Miklós műveltsége, érdeklődési köre, életstílusa, munkássága, összefoglalóan szólva egész mentalitása rokon volt Erazmuséval. Az ő humanista gondolkodásának számtalan apró jele van az episztoláriumában: egyforma személynél ítélik el mindketten a műveletlen szerzetesek Erazmus-elleni fondorlatait, kölcsönösen rajongnak a klasszikus kultúra görög–latin eszménye iránt. Innen érthető, hogy mikor Oláh elhátározza régi, iskolai görög tanulmányainak felújítását Brüsszelben, nem más és nem kisebb ember, mint éppen Erazmus küld neki nyelvtanárt *ἐλληνιστεῖν* Levinus Panagathus személyében. Az már más kérdés és független is a levelektől, ami Oláh életének későbbi — és ebből a szempontból — szomorú krónikájához tartozik: hogy évek múltán, hazatérést követően, mégsem ő lett a mély gyökereket verő magyarországi Erazmus-kultusz vezéralakja, a társadalmi és szellemi haladás élenjáró harcosa, hanem éppen fordítva: esztergomi érseként életrehalálra szembefordult az erazmista-reformációs törekvésekkel.

A szövegválogatás élen hat és fél íves bevezető tanulmány olvasható I. S. Firu és Corneliu Albu tollából.¹ Az utóbbi éveknek ez a leg részletesebb Oláh-méltatása kismonográfiával felérő összképet igyekszik festeni részletes korrajzba ágyazott életrajzzal, sokféle kitekintő műelemzésekkel és függelékbe helyezett bibliográfiával. A történelmi bevezetést általános művelődéstörténeti vázlat követi, majd a tárgyalás további menete kizárólag Oláh életsorsának és írói pályájának bemutatására összpontosul. Ennek során külön fejezet méltatja a történetíró, a költőt és a levélíró.

Valamennyi tanulmányrészlet gazdagon dokumentált s általában az jellemző az egész munkára, hogy a szerzők nem elégednek meg a felületes megállapításokkal. Mindig lényegre törően fogalmaznak, de találnak alkalmat eredeti megfigyelések közlésére is. Mindamellett megállapításaik zöme — értetve — a szakirodalom eddigi eredményeinek szelektív felhasználására épül (erről a 11 lap terjedelmű jegyzetapparátus szem-

¹ A szöveg helyes nyelvi értelmezésében Domonkos Sámuel egyetemi docens volt segítségemre. Szívéssé- géért ezúton mondok köszönetet.

lételesen tanuskodik). Örömmel ismerjük el, hogy a két szerző által írott bevezető tanulmányoknak sikerül mindvégig egyenletes színvonalat tartania, így a feladatának teljesen megfelelő dolgozathoz alig néhány megjegyzést tudunk csak hozzáfűzni.

Ami első észrevételünket illeti: azzal a benyomással forgattuk a művelődéstörténeti fejezetet, hogy a szerző, I. S. Firu, nem tisztázta kellő következetességgel önmaga számára, hogy Erdélyről szólva miként határolja el egymástól egyértelműen a magyar és a román humanizmus kritériumait, továbbá mit kezdjen a humanistákkal és a reformátorokkal: teyen-e különbséget köztük, vagy se. Részünkről legalábbis e fogalmak összekeverését látjuk abban a névsorban, amelyben az erdélyi (román) reneszánsz főbb képviselőit sorolja fel városok szerint. I. S. Firu a XV. századi Váraddal kezdi, kiemelve Vitéz Jánost, majd Gyulafehérvár humanistáira tér át, megnevezve közülük a zarándokköltő Lászlay Jánost, a morvaországi német származású Taurinust és az erdélyi szász Wolphardust. Kolozsvárról szólva bekerül a névsorba az antitrinitáriussá fejlődött teológus Dávid Ferenc és környezete: Blandrata, Sommer és Paleologus. Brassóból Honterus János nevével találkozunk. A XVII. század humanistái közül Opitz, Alsted, Bisterfeld és Piscator kerül említésre. Már a pusztá névsor is mutatja, hogy a jelzett problémákat még eggyel meg kell toldanunk: nem világos, hogy Firu hol húzza meg a humanizmus időbeli felső határát, hiszen még XVII. századiak is beleférnek koncepciója kereteibe.

Második észrevételünk egy másik, Corneliu Albu által írott fejezethez kapcsolódik. Ez a fejezet Oláh Miklós életének és tágabb értelemben életművének román vonatkozású elemeit foglalja össze. A gondosan megírt rész — a szerző teljesítményétől függetlenül — azért kelt némi csalódást, mert eléggé kevés benne az új (ismeretlen vagy legalábbis újonnan feltárt) anyag. Pedig ha valahol, akkor elsősorban az erdélyi levéltárakban bizonyosan sok értékes irat vár még felfedezésre Oláh Miklóssal kapcsolatban is. Reméljük, hogy a jó összegezés ösztönözi fogja a kutatást további dokumentumok felfedezésére.

A szövegközlés technikai vonatkozásairól elismeréssel emlékeztetünk meg: a teljesség és a válogatás szempontjainak megfelelő szövegkihagyás mindenütt filológiai pontossággal van jelezve, így az könnyen megállapítható bármiféle egybevetés nélkül is. A nem latin betűs szövegeket kurzívával emelték ki a szerkesztők a fő szövegen belül, ami nemcsak precizitás kérdése, hanem annak a fontos momentumnak felismerése is egyúttal, hogy a jellegzetesen humanista levél

írásképehez szorosan hozzátartozik a nem latin — rendszeren görög — szórányok jelenléte, s ezt a kiadásnak ilyen nyomdai eljárással sikerül megőriznie. Indokolás nélkül érthetetlen viszont, hogy milyen meggondolások alapján választották ki a fordítók a fordítás alapjául szolgáló alapszöveget. Talán kézenfekvőbb lett volna Kollár Ádám 1763-as kiadása helyett Eperjessy Kálmán és Juhász László modern, 1938-as kritikai edícióját használni (mely a kötet apparátusában nyilván is van tartva), persze elképzelhető, hogy valamilyen, általunk nem ismert érv mégis Kolláré mellett szól, de ezt valahol meg kellett volna akkor mondani.

Értekes munkának érezzük a kötet végén található Oláh Miklós-bibliográfiát. Számolva azzal, hogy Corneliu Albu nem törekedett teljességre, nem a hiányzó 15–20 tételt kérjük tőle számon, hanem a közöltekre vonatkozóan tesszük meg észrevételeinket, hibatípusok szerint. Bibliográfiai szakszempontból rossz felvétel az olyan, ahol csak folyóiratcím és évfolyam olvasható, pl. *Katholikus Szemle* 1888., 1889., 1903., mert így elsikkad benne olyan tanulmány, mint Kollányi Ferenc *Oláh Miklós* c. terjedelmes cikke, 1888. 16–64. stb.; vagy a *Korrespondenzblatt* esetében, ahol adva van még az évfolyamon kívül (1924.) a közlemény címe is, csak épp a szerző, Wilhelm Bruckner neve hiányzik. Téves, valószínűleg második kézből vett címfelvétel készült Kemény József dolgozatáról, akinek *Oláh Miklós emlékezete* c. cikke nem önállóan és nem Budapesten, hanem az Új Magyar Museum 1858. I. 227–233. lapjain jelent meg először, majd ugyanez változatlanul *Történelmi és irodalmi kalászatok* c. tanulmánykötetében, Pest, 1861. 145–151. A két tétel tehát összevonandó.

Hiányzik a lelőhely Ipolyi Arnold: *A nagyszombati iskola a XVI. században* c. dolgozata után (*Katholikus Szemle* 1887. 16–32.), bár a bibliográfián kívül, a 259. lap 62. jegyzetében minden adatával szerepel, hasonlóképp nincs lelőhelye Juhász László tanulmányának (*De carminibus Nicolai [és nem: Nicolae] Olahi in mortem Erasmi scriptis*), ahová hozzáértendő: *Gedenkschrift zum 400. Todestage des Erasmus von Rotterdam*. Basel, 1936. 316–325. Félrevezető a címfelvétel és a rossz lelőhely megnevezése is Hegedüs István esetében. Tőle idéz a bibliográfia egy *Carmina Nicolai Olahi* c. tételt, melyről nem tudni, szövegkiadás-e, vagy disszertáció, mert impresszuma: Budapest, 1906. A 261. lapon is idézik ezt a művet „in *Hungaria literarum spectatia*” (1), amiből most már könnyű kitalálni, hogy azokról az Oláh Miklós-versszövegekről van szó, amelyek a Hegedüs-féle *Analecta recentiora ad historiam renaissance in Hungaria litterarum spectantia*, Bp. 1906. című kiadvány-

ban láttak napvilágot, a 368—429. lapokon.

Többször előfordul, hogy a megjelenés helye tévesen szerepel. Noszky Ödön könyvecskéje nem Budapesten, hanem Érsekújváron, Szemes József disszertációja pedig szintén nem Budapesten, hanem Esztergomban jelent meg. Sajnos a bibliográfia összeállítója nem következetes abban, mikor közli a lapszámokat, mikor nem, és mikor csak a kezdő lapszámot. Könyvek esetében ez rapszódikus, ezért nem is térünk ki rá, megjegyezzük azonban, hogy Noszky imént idézett kiadványa nem 62, mint a kötet mondja, hanem 132 lap terjedelmű, tehát valamivel több, mint a duplája. Folyóiratoknál zavaró, ha egy lapszámot talál az olvasó, mert egy rövid cikkre gondol, holott pl. Sörös Pongrác tanulmánya *nem* a Katholikus Szemle 1903. évfolyamának 329. lapján található, illetve kezdődik, hanem két részes: 327—343., 416—432. Néhány részletkérdést csak futólag említünk meg: néha pontatlan a cím (Kollányi Ferenc könyvben idézett tanulmányában például), vagy nem pontos a lapszám (Békefi Remig, Századok 1897. nem 882. hanem 881. laptól kezd).

Annak ellenére, hogy a bibliográfiától nem kérünk számon teljességet, néhány tételt azért szívesen láttunk volna benne, annál is inkább, mert ezek lényegesen súlyosabbak,

mint a kötetben szereplő *István bácsi naplára*. Helyet kaphattak volna tehát az alábbi írások is még: Kollányi Ferenc: *Oláh Miklós és Erasmus*. Új Magyar Sion 1885. 585—604., 736—758. — Hunfalvy Pál: *Oláh Miklós családi viszonyai és Hungáriája*. Irodalomtörténeti Közlemények 1891. 35—40. — Kerecsényi, Désiré: *Nicolas Oláh*. Nouvelle Revue de Hongrie 1934. 277—287. — Masi, Giovanni: *L'epistolario di Miklós Oláh come fonte del Rinascimento ungherese*. Atti del Convegno Italo-Ungherese di studi rinascimentali. Spoleto, 9—10 settembre 1964. Firenze, 1965. 54—57. (Ungheria d'oggi. 1965.) — H. Drozdik Margit: *Adalékok a XVI. századi németalföldi és a magyar humanizmus kapcsolatahoz*. Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, Szeged, 1964. 161—173. — Vizkelety András: *Libri epistolaeque . . . Dokumente einer Humanistenfreundschaft*. Bibliothek und Wissenschaft 1967. 225—239.

A tipográfia gondos, izléses munka, a feleslegesen használt ékezetek magyar, de főleg latin szövegen azonban zavaróak (Géreb, Práy, Bél Máthiás stb.), egy helyen a kurziválás is „rövidre sikerült”, mert *cum se spune*-vel visszaadni: *περι της λήθης ποταμου του 'Αδου* — kétségtelenül kevés (219.).

V. Kovács Sándor

BIENKOWSKA, BARBARA: KRONIKA EMERYKA WĘGRA (1516—1531) JAKO ZRÓDŁO WAPOWSKIEGO

Wrocław—Warszawa—Kraków, 1969. Ossolineum. 271 p.

A Lengyel Tudományos Akadémia *Technika- és tudománytörténeti monográfiák* sorozatában megjelent kötet magyar történelmi vonatkozású anyagot tartalmaz. A könyv címében szereplő krónika és szerzője hazánkban ismeretlen, holott a krónika szövegét már a múlt század végén fölfedezték és ismertették lengyel történészek.

A középkori Lengyelország történetírója, Jan Długosz a *Historia Polonica*-ban 1480-ig dolgozta fel hazája történetét. Az ezt követő fél évszázad összefoglaló krónikája Wapowski nevéhez fűződik. Bernard Wapowski a lengyel tudománytörténet kiváló képviselője. Munkájának forrásai: az 1480—1506-os évekhez a Miechowita-krónika, az 1506—1516-os évekhez a Decjusz-krónika, a harmadik, az 1516 és 1528 közötti részt Emeryk Wegier krónikájából merítette.

A krónika eredetiben nem maradt ránk, de ismerjük két kéziratot másolatát. A Jagello Könyvtárban található (BJ 3707) katalógus-

leírása „... Chronica Polonorum ab anno 1516 ad annum 1526. Codex chartaceus ineunte saecul. XVI exaratus synchronus const. pagg. 50...” A másik, a varsói kézirat, „Emerici Hungari monachi ordinis s. Pauli Eremitae in Vielun Chronicorum sui temporis fragmentum” címet viseli.

A szerző kilétét nehezen lehet megállapítani. Keresztneve Imre, nevéből kiténik, hogy magyar származású, legalábbis magyarországi.

A. Birkenmayer és K. Piekarski a magyar lengyel nyomtatványokat és kéziratokat ismerető művükben (*Katalog wystawy rękopisów i druków polsko-węgieńskich XV i XVI wieków*, oprac. A. Birkenmajer i. K. Piekarski, Kraków 1928. s. 17, Rękopisy nr 11.) két névről tételezik fel, hogy azonos lehet a krónika szerzőjével. A krakkói egyetemre 1460 és 1500 között beiratkozott 1673 magyar diák közül egy nevet emelnek ki, Prónai Imrét, aki 1484-ben lett baccalaureatus, s